

**ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МЕДИАТАЪЛИМ ТИЗИМИДАН
ФЙДАЛАНИШНИНГ МЕТОДИК ИМКОНИАТЛАРИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.28.59.001>**Давронов Дилшод Исмоилович,***Бухоро давлат университети бошланғич таълим методикаси
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Медиатаълим оммавий ахборот воситалари (ОАВ) ва ахборот коммуникациянинг педагогик аспектдаги бир қисм ҳисобланади. Унинг назарий асосларини педагогика ва медиа ҳақидаги фанлар мажмуаси ташкил этади. Амалий жиҳатдан унинг асосида ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти натижасида медиалашиган комил инсонни тарбиялаш ётади.

Калит сўзлар: медиа, таълим, ўқувчи, ўқитувчи, метод, принцип, шахс, педагогик таъсир.

Аннотация. Медиаобразование является частью педагогического аспекта средств массовой информации и информационных коммуникаций. Его теоретические основы составляют комплекс наук о педагогике и СМИ. В практическом плане в ее основе лежит подготовка зрелого человека, опосредованного в результате деятельности учителя и ученика.

Ключевые слова: медиа, образование, ученик, учитель, метод, принцип, личность, педагогическое воздействие.

Annotation. Media education is part of the pedagogical aspect of mass media and information communications. Its theoretical foundations form a complex of sciences on pedagogy and mass media. In practical terms, it is based on the preparation of a mature person, mediated as a result of the activities of a teacher and a student.

Keywords: media education, student, teacher, method, principle, personality, pedagogical impact.

Медиатаълим фан йўналиши ҳали анча ёш бўлиб, кўпинча уни оммавий коммуникация шароитида ахборот маданиятни шакллантириш жараёни, деб номланади.

Медиатаълимнинг концептуал асосларини аниқлаш бўйича, амалий ҳаракатли соҳа сифатида шахсга таъсир кўрсатиши, бошланғич ва умумий ўрта таълим мактаблари учун медиатаълим вазифаларини ишлаб чиқиш йўналишида, медиатаълимни педагогик технология сифатида амалга оширишни лойиҳалаш босқичларини яратиш устида олимлар тадқиқот ишлари олиб борганлар. Шу вақтга қадар медиапедагоглар томонидан олиб борилган тадқиқотлар ҳамда кузатишлар натижасида шу нарса маълум бўлдики, дунёда медиатаълимнинг ягона концепцияси мавжуд эмас.

Ўқувчилар медиатаълимга оид таянч тушунчаларнинг мазмун-моҳияти, уларнинг вазифалари тўғрисида биринчи бор табиий фанлар, физика, кимё, биология, география, экология фанлари дарсларида танишиб ўтадилар.

Мактаб табиий фанлар мазмунидан келиб чиқиб, ўқувчилар билими ва кўникмасини ҳисобга олган ҳолда, интеграциялашган медиатаълимга қуйидагича таъриф бериш мумкин: 1) янги ахборот технологиялар (боблар ва китоблардаги кўрсаткичлар, кутубхона каталоглари, компьютер тармоқларида ахборот излаш воситалари ва ҳоказолар) воситалари ва анъанавий ахборот ташувчиларда жамланган ахборот қидируви; 2) олинган маълумотдан мазмунини топиб, уларни изоҳлаш ва танқидий таҳлил қилиш; 3) янги мазмунлар яратиш, уларни вазифалар ва алоқаларга мос равишда ахборот (хабар) шаклида тақдим этиш.

Медиатаълим қуйидаги асосий йўналишларга ажратилади:

1. Медиатаълим матбуот, радио, телевидение, кино, видео ва интернет оламига бўлғуси профессионаллар – журналист, муҳаррир, режиссёр, продюссер, актёр, операторлар ва бошқаларни тайёрлайди.

2. Медиатаълим таълим муассасаларидаги медиамаданият курсларини олиб боровчи бўлғуси педагогларни тайёрлайди.

3. Медиатаълим мактаблар, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим муассасаларида ёки мустақил тартибдаги (махсус, ихтиёрий равишда ўтиладиган, тўгарак ва бошқа) таълим оловчи ўқувчи - талабалар умумий таълимнинг бир қисми.

4. Қўшимча таълим муассасалари ва ўқувчи-талабаларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этувчи марказлар (ёшлар саройлари, маданият уйлари, мактабдан ташқари марказ ишлари, эстетик ва бадиий тарбия, яшаш жойидаги марказларда)ги медиатаълим.

5. Матбуот, телевидение, видео, DVD, Интернет ёрдамида ёши катталар, талабалар - ўқувчилар учун олиб борилувчи масофавий таълим.

6. Мустақил, узлуксиз медиатаълим. (Бу йўналиш назарий жиҳатдан инсоннинг бутун умри давомида амалга оширилади) [141, б. 44].

Медиатаълим нафақат педагогика ва бадиий тарбия билан, балки бир нечта ижтимоий-гуманитар соҳалар, масалан, санъатшунослик, киношунослик, театршунослик, адабиётшунослик, маданиятшунослик, тарих, дунё маданияти ва санъати тарихи, психология, педагогика, санъат, ижодкорлик психологияси билан чамбарчас боғланган.

Медиатаълимнинг таянч иборалари ва уларнинг асосий компонентларини қуйидагилар ташкил этади (1.1.-жадвал).

1.1-жадвал

Таянч ибора	Асосий ташкил этувчилар
медиатаълим	Интеграциялашган медиатаълим
Ахборот	Ахборот майдони
	Ахборот кенглиги
	Ахборот қобиғи
	Оммавий ахборот воситалари
	Мактабдан ташқари ахборот
Матн	Белги
	Рамз
	Конвенцияланган матн
	Аналог матн
Танқидий фикрлаш	Тушуниш
	Интерпретация
	Онгни бошқариш

Интеграциялашган медиатаълим мақсади ўзида қуйидагиларни мужассамлаштиради: ўқувчиларда интеграциялашган билимлар ва шу билан бирга, табиий-илмий дифференцияланувчи, ижтимоий-гуманитар ва бемаъни маиший билимларни шаклланиши; асосий ва ўрта (тўла) таълимнинг мактабдан ташқари маълумотлар контекстига киритилиши; ахборот оқими билан ишлашга ўргатиш; ўқувчиларда танқидий фикрлашни ривожлантиришни ўз ичига олади.

Медиатаълим тарихидаги умумий ўзгаришни ЮНЕСКО ва Европа Иттифоқининг ОАВ тилини ўрганиш муаммолари бўйича маслаҳатчиси Л.Мастерман томонидан киритилган. У ўз тадқиқот ишлари натижасида медиатаълимнинг қуйидаги тамойилларини ишлаб чиққан:

1. Медиатаълим – демократик жамиятнинг ижтимоий тузилиши билан боғлиқ жиддий ва муҳим соҳа.

2. Медиатаълимнинг марказий концепцияси – репрезентация (“репрезентация” латинча “repraesentatio” сўздан олинган бўлиб) намойиш этмоқ маъносини билдиради. Фалсафа, психология, социология фанларида қўлланиладиган атама ОАВ соҳасида оламни образ ёрдамида кўрсатиш ҳисобланади. Реаллик ва репрезентациянинг мослиги ёки қарама-қаршилиги ҳақида кўп марта сўз боради.

Медиатаълим инсоннинг бутун ҳаётида давом этувчи жараён. Шунга қарамай айни кунда ўқиётганлар учун устун аудитория ҳисобланади.

Медиатаълим мақсади танқидий тафаккурни шакллантириш билангина боғлиқ бўлмасдан, балки, шу билан бирга танқидий мустақиллик билан ҳам боғлиқ. Медиатаълим бу тадқиқий жараён бўлиб ҳисобланади.

Медиатаълим долзарб ва бугун билан боғлиқ жараён. У ўзида кенг мафкуравий ва тарихий контекстда “ҳозир ва энди” иборасини мужассамлаштиради.

Медиатаълимнинг калит тушунчасини катта даражада таҳлил, шарҳ, усул ва воситалар ташкил этади.

Медиатаълим мазмун, моҳият, вариантли шарҳли усулларнинг ривожланишини англатади.

Медиатаълимда самарадорлик иккита мезонга кўра таҳсил олувчилар янги вазиятда ўзларининг танқидий тафаккурини намоён этиши ва уларнинг медиа билан мулоқотдаги мажбурияти, мотивацияси билан баҳоланиши мумкин.

Медиатаълимда таҳсил олувчиларни баҳоланишнинг энг мақбули–бу ўз-ўзига баҳо қўйилиши билан белгиланади.

Медиатаълим ўқитувчи ва ўқувчи муносабатларини ўзгартиришга интилади. У фикр ва диалог учун имконият яратади.

Медиатаълим баҳс-мунозара жараёнига ўхшайди.

Медиатаълим фаол, демократик педагоглар билан яхши ривожланади. Қисқаси, медиатаълим - бу кўплаб янги фаолият йўллари ва уларни қўлловчи педагогиканинг янги соҳаси сифатида таълим жараёнига кириб келмоқда.

Медиатаълим гуруҳларда ишлашга йўналтирилган.

Медиатаълим “амалий танқид” ва “танқидий амалиётдан” иборат.

Медиатаълим ўзида ота-оналар, медиа соҳасидаги профессионаллар ва педагоглар билан муносабатларни мужассамлаштиради.

Медиатаълим ўзгараётган тамойиллар билан боғланган.

Медиатаълим – алоҳида соҳа. Ўқитувчилар шунчаки билим берадиган ёки ўқувчиларни “кашф этадиган” эмас. Бу фан танқидий тадқиқот ва диалог жараёнида педагог ва таҳсил олувчиларга янги билимлар фаол берилади.

Таълим жараёнини амалга оширишда медиатаълим турли педагогик воситалар ва усулларни жалб этиш орқали, яъни таълим жараёнида аниқ вазибаларни кўйиш, ўқув материали мазмунини тушунтириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш, ўқитиш турлари ва таълим олувчилар жамоаси хусусиятларига боғлиқ равишда амалга оширилади. Бугунги кунда табиий фанлар таълими жараёнининг самарадорлигини оширишда турли хил электрон ахборот ресурслари, электрон таълим ресурслари, электрон ўқув ресурсларидан фойдаланиб келинмоқда.

Медиатаълим воситаларидан фойдаланиб, муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш йўналишлари тўғрисидаги ўқув материалларига доир маълумотларни келтириб ўтамиз.

Ҳозирги вақтда фан-техниканинг жадал суръатларда тараққий этиб бориши, Ер юзиде аҳоли сонининг кун сайин кўпайиши натижасида озиқ-овқат, энергетик, экологик, иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни вужудга келишига сабаб бўлишини турли мисоллар ёрдамида тушунтириш мумкин.

Таълим жараёнини самарали ташкил этиш ва унда кўзланган мақсадга эришиш учун фан-техника ривожланишига доир асосий масалаларни фан дастурларида ўз ўрнида акс эттириб бориш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Таълим жараёни замонавий техника ва технологиялар, педагогик технологиялар ҳамда ўқитишнинг дидактик воситаларидан фойдаланиб ташкил қилишда дидактик тамойиллардан ўз ўрнида фойдаланиб ташкил қилиш орқали самарали натижага эришиш мумкин. Юқорида дидактик тамойиллар уларнинг мазмун ва моҳияти, таълим жараёнида амалга ошириш кетма-кетлиги тўғрисида маълумотларни баён қилинади.

Ўқитиш тамойиллари (prinsip – лотинча сўз бўлиб, “асос”, “бошланиш”, - деган маънони билдиради) – ўқитиш жараёнини ташкил қилишнинг асосий режалари, етакловчи ғоялари. Улар ўқитишни тартибга солувчи умумий кўрсатмалар, талаблар, режалар, нормалар тарзида бўлади. Ўқитиш тамойиллари ўқитишнинг асосий қонуниятларидан келиб чиқади.

Ўқитиш қонуниятлари – билим беришдаги ҳодисалар ўртасидаги зарурий ва объектив, маъноли ва такрорланувчи боғланишлардир. Улар, асосан, ўқитиш жараёнининг асосий элементлари орасидаги боғланишларни ифода қилади; ўқитиш жараёни ва жамият талаби, ўқитишнинг мақсади ва мазмуни, ўқитиш технологияси ва унинг элементлари, ўқитиш методи ва воситаси, ўқитишнинг ташкилий шакллари ва шартлари, ўқитиш натижаси ҳамда уни текшириш ва бошқалар. Ўқитиш қонуниятлари қуйидагилардан иборат:

1. Ўқитиш жараёни жамиятнинг ҳамда ҳар бир ўқувчи ёки талабанинг талабига мос келиши керак.

2. Ўқитиш жараёни билим бериш, тарбиялаш ҳамда ривожлантириш функцияларини бажариш керак.

3. Ўқитиш жараёни ўқувчи ёки талабаларнинг ҳақиқий ўқув имкониятларига мос келиши керак.

4. Ўқитиш жараёни унга таъсир қилувчи ташқи шартларга боғлиқ:

5. Ўқитиш ва ўқув жараёни биргаликда педагогик қонуниятларга бўйсуниб, бир-бири билан мустаҳкам боғланишда бўлади;

6. Ўқитишнинг мазмуни ўқитишнинг мақсадига бевосита боғлиқ

бўлиб, у ўз навбатида, жамиятнинг талаби, илм-фаннинг ривожланиши, ўқувчиларнинг имкониятлари ҳамда ташқи шартлар асосида аниқланади;

ўқитиш методлари ҳамда воситалари ўқитишнинг мақсадига ва мазмунига боғлиқ;

ўқитишни ташкил қилиш шакллари ўқитишнинг мақсади, мазмуни ҳамда методларига боғлиқ;

ўқитиш жараёнининг барча компонентлари орасидаги тўғри боғланиш ва тузилган қулай шарт-шароит, унинг ижобий натижасини таъминлайди;

ўқитиш, ўқувчи ёки талабанинг психологик хусусиятларига, шахсий қулайлигига, келажакдаги ривожланиш даражасига мос ҳолда олиб борилиши керак.

Ушбу қонуниятларни ўқитиш жараёнида амалга ошириш учун, ўқувчи ва талабаларни уларга мос дидактик тамойиллар билан қуроллантириш зарур. Дидактик тамойиллар умумий мақсадга ҳамда масалаларга тегишли бўлгани учун, ўқитиш жараёнининг мазмунини, шаклини ҳамда методларини аниқловчи асосий лойиҳа бўлиб ҳисобланади. Бошқача айтганда, дидактик тамойил ўқитиш жараёнининг асосий қонунларини ҳамда қонуниятларини амалда қўллаш усули. Демак, ҳар бир дидактик тамойилдан аниқ лойиҳа ҳамда режалар пайдо бўлади [158, б. 33].

Дидактик лойиҳалар бевосита тамойиллардан келиб чиқмайди, балки улар педагогларнинг тўплаган амалий тажрибасидаги камчиликларини умумлаштириш ва уларни бартараф қилиш асосида келиб чиқади. Шундай қилиб, ўқитишнинг амалий тажрибаси қоидаларда, лойиҳаларда акс этади ва улар икки хил вазифани бажаради. Биринчидан, ўқитиш жараёнининг асосий қонуниятларини авлоддан-авлодга ўтишини таъминласа; иккинчидан, маълум бир қоидалар ва лойиҳалар айрим ҳолларда ўқув жараёнига салбий таъсир қилишидан сақлайди. Шунинг учун, ҳар бир дидактика қоидаларидан, лойиҳалардан бевосита фойдаланибгина қолмасдан, балки уларни ҳар бир педагогик жараёнга мос равишда қўллаш керак.

Кўрсатмалилик тамойили. Инсонни ташқи маълумотни қабул қилишда, ундан фойдаланишда ҳамда эслаб қолиш тизимлари орасида энг самаралиси бўлиб, кўриш тизими ҳисобланади. Чунки кўриш тизими маълумотларни тез қабул қилинган маълумотни узоқ вақт сақлайди. Шунинг учун ўқув жараёнида кўргазмали қуроллардан фойдаланиш керак.

Маълумотни қабул қилиш аъзолари	% ҳисобида
Таъм сезиш аъзолари	1
Тери орқали сезиш	1,5
Ҳид билиш аъзолари	3,5
Эшитиш аъзолари	11
Кўриш аъзолари	83

Кўргазмалилик тамойилини қўллашда қуйидагиларга амал қилиш керак:

кўргазма қуролидан фойдаланиш вақтини олдиндан аниқлаб олиш керак, дарс олдиндан кўргазмали қуролни илиб қўйиш, ўқитиш жараёни боришига салбий таъсир қилиши мумкин. Янги материални тушунтириш пайтида барча таълим олувчиларнинг фикрини кўргазмали қуролга жалб қилиш, дарснинг самарадорлигини оширишга хизмат қилади; кўргазмали қуролнинг сонига, сифатига катта талаблар қўйилиши керак, бир дарсда кўп сонли кўргазмали қуроллардан фойдаланиш, салбий таъсир

қилиши мумкин; дарс ўтишда замонавий ахборот технологияларидан кенг фойдаланиш; кўргазмали қуроолардан фойдаланиш орқали таълим олувчиларнинг тасаввурини, абстракциялаш имкониятларини ошириш; айрим кўргазмали қурооларни тайёрлашда таълим олувчиларни жалб қилиб, уларда амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш ва бошқалар.

Таълим жараёнида кўзланган мақсадга эришишда кўргазмали воситалар муҳим маъно ва мазмун касб этади. Кўргазмали қуроолардан фойдаланиш орқали дарслар самарадорлигини ошириш ҳамда соҳа бўйича таълим олувчиларга батафсил маълумот бериш имконияти ҳосил бўлади. Таълим олувчиларга ўқув материали мазмуни турли воситалар орқали етказилади. Бунга мисол тариқасида физика, кимё, биология дасрларида фойдаланиладиган ўқитиш воситаларини келтириш мумкин. Дарс жараёнида фойдаланиладиган ўқитиш воситаларини танлашга қўйиладиган талаблардан келиб чиқиб, муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш мумкин бўлган ўқитиш воситалари аниқланди.

Ўқитувчи ўқув машғулотида янги материал мазмунини тушунтиришда, дарс самарадорлигини ошириш ҳамда кўзланган мақсадга эришиш мақсадида турли чизма, жадвал, диаграммалар, турли муқобил энергия манбалари қуролларнинг макет ва моделларидан фойдаланиши мумкин. Ўқитувчи дарсни қизиқарли ўтиши, ўқувчиларни дарсга бўлган қизиқишларини ошириш, дарсда уларни фаол иштирок этишларини таъминлаш мақсадида муқобил энергия манбалари тўғрисида тўлиқ маълумотлар беришда турли хилдаги янги воситаларни тайёрлаш ва улардан ўз ўрнида фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Абдуллаева Б.С. Фанлараро алоқадорликнинг методологик-дидактик асослари (ижтимоий-гуманитар йўналишдаги академик лицейларда математика ўқитиш мисолида). Автореф. пед. фан. докт... дисс. – Тошкент, 2006. – 38 б.

2. Абдуқодиров А., Пардаев А. Педагогик технологияларга оид атамаларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2012. – 44 б.

3. Нурматов А. Замонавий ОАВда касбий универсаллашув ва ихтисослашув. – Тошкент: 2013. Ғ. Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, – 516 б.